

ОДЛАГАЊЕ БРАКА КОД МУШКОГ СТАНОВНИШТВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

МАРИЈА МУЦИЋ

Републички завод за статистику
Милана Ракића 5, Београд, Србија
marija.s.mucic@gmail.com

МИРЈАНА ДЕВЕЦИЋ

Универзитет у Београду, Географски факултет
Студентски трг 3/III, Београд, Србија
mdevedzic@gmail.com

САЖЕТАК: Одлагање склапања првог брака најчешће се доводи у везу са одлагањем рађања и падом фертилитета те се у истраживањима, готово по правилу, у фокус ставља женско становништво. Одлагање брака карактеристично је за оба пола, а циљ овог рада је да проблематику сагледа из „мушког угла”. У фокусу анализе је мушко становништво које никада није склопило брак посматрано кроз два старосна распона, 35 до 49, и 40 до 49 година. У раду је изложено истраживање распрострањености феномена одлагања склапања првог брака међу мушким становништвом. Тако се утврђује рурално-урбани модел одлагања брака те се пореди са карактеристикама ове појаве код супротног пола. Коришћени су подаци Пописа из 2011. године на нивоу НУТС2 региона. Резултати показују да постоји родно различит рурално-урбани модел одлагања брака. Удели неудатих виши су у градским него у руралним срединама, док је код мушког становништва овај патерн обратан.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: одлагање брака, неожењени, село/град, региони, Србија

УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА

Одлагање брака један је од карактеристичних трендова у Србији. Најчешће се посматра у контексту репродукције и фокусира на женско становништво, јер пораст просечне старости при склапању првог брака, упркос слабљењу овог демографског оквира репродукције, указује и на одлагање рађања, односно родитељства. Мада се исти процеси дешавају

код мушког становништва, подаци о томе обично се не презентују што због истраживачке инертности, што због недостатка података. Истраживања у Европи која су презентовали Б. Станковић и Г. Пенев [2010] показују да перцепција брака као најпогоднијег амбијента за гајење деце варира, да се жене радије одлучују за брак за одгајање потомства него за кохабитацију, која је након рођења детета нестабилнија од брака, да је формализација брака тежа међу мушкарцима итд. Брачност становништва је битна одредница друге демографске транзиције, која смањивање прве брачности и пораст старости при склапању првог брака сматра индикатором социјалних заокрета који уводе у нову еру репродукције и породичних форми [Ван де Каа 2002]. Но, истраживања у Србији [Petrović 2010; Bobić i Vukelić 2011; Penev i Stanković 2011] истакла су специфичност Друге демографске транзиције у Србији и значај контекстуалних фактора за њену реализацију, као и упитност колико је она израз модерности.

Предмет овог рада је да истражи распрострањеност феномена одлагања склапања првог брака међу мушким становништвом, утврди рурално-урбани модел одлагања брака и упореди га с карактеристикама ове појаве код супротног пола. Намера је да се понуди додатни угао ишчитавања проблематике, неопходан за правилну детекцију родно и регионално различитих породичних транзиција. У одсуству информација о фертилитету мушког становништва, анализирана карактеристика брачности може послужити као својеврсна апроксимација одлагања репродукције и код мушкараца¹. Иницирају се и промовишу комплекснија истраживања ове проблематике. Посебан значај је у евидентирању родног обрасца одлагања брака и евентуалном разбијању предрасуда о „одговорности жена” за недовољну репродукцију. Истраживања су открила да је брачност мушког становништва недовољно коришћен показатељ, и да може бити, посебно у комбинацији с другим обележјима, индикатор одређених друштвених и демографских феномена (економске неразвијености региона или насеља, других контекстуалних фактора, феномена „вечитих младожења”, различитих породичних транзиција, продужене младости, специфичности транзиције у одраслост итд.) [Муцић и Девецић 2018]. Родне и регионалне диференцијације (ван)брачности откривају и културолошке утицаје на стилове живота и животне циклусе становништва Србије².

У фокус истраживања стављено је мушко становништво старости 35–49 година, које никада није склапало брак. Претходно истраживање

¹ Треба имати на уму пораст ванбрачних рађања у Србији и слабљење улоге брака као оквира репродукције, као и теже евидентирање очинства ван брака и дужи репродуктивни период мушкараца. Ипак, социјални обрасци у нашем друштву не указују на такву масовност ванбрачног очинства које би елиминисало значај ове анализе као апроксимативне мере неучествовања у репродукцији у одређеним старостима, посебно ако се у анализу уврсте и кохабитације, што је овом приликом учињено.

² Резултати последњег пописа не би могли да иду у прилог претпоставци да одређење за живот у ванбрачној заједници представља резултат модернизације брачних односа. Живот у ванбрачној заједници присутнији је код становништва нижег социјалног статуса, него код лица бољег образовног нивоа [Станковић 2015].

према петогодишњим старосним групама [Муцић и Девеџић 2018] показало је да је ово старосни распон који је адекватан за проучавање одлагања брака. Искључивање млађих старосних група из анализе и код мушког и код женског становништва смањује утицај продуженог школовања на одлагање склапања првог брака. При анализи података Пописа из 2011. године узете су у обзир и кохабитације, и третиране као партнерство адекватно брачној заједници. Тиме је контингент лица која никада нису склопила брак сведен на лица која никада нису склопила брак нити су у тренутку овог пописа живела у кохабитацији³.

Ради сагледавања шире слике, тј. тренда, образаца ванбрачности и родног јаза, одлагање брака мушког становништва Србије најпре је анализирано кроз податке виталне статистике о просечној старости при закључењу првог брака и закљученим првим браковима према старости младожење/невесте (петогодишње старосне групе), а затим је акценат стављен на одабрану старосну кохорту 35–49 година на основу последњег пописа.⁴

СТАРОСТ МЛАДОЖЕЊА И НЕВЕСТА ПРИ ЗАКЉУЧЕЊУ ПРВОГ БРАКА

Према подацима виталне статистике, од средине 50-их година 20. века до 2017. године, просечна старост ступања у први брак знатно је повећана и код мушког и код женског становништва, а разлика у старости супружника све време је постојана (младожење су од невеста у просеку старије између 2 и 4 године)⁵. Током последњих 60 година просечна старост је код мушкараца порасла за 6,6 година, а код жена за 6,2 године. Према порасту просечне старости младожења и невеста при закључењу првог брака посматрани период 1956–2017. може се поделити на две фазе:

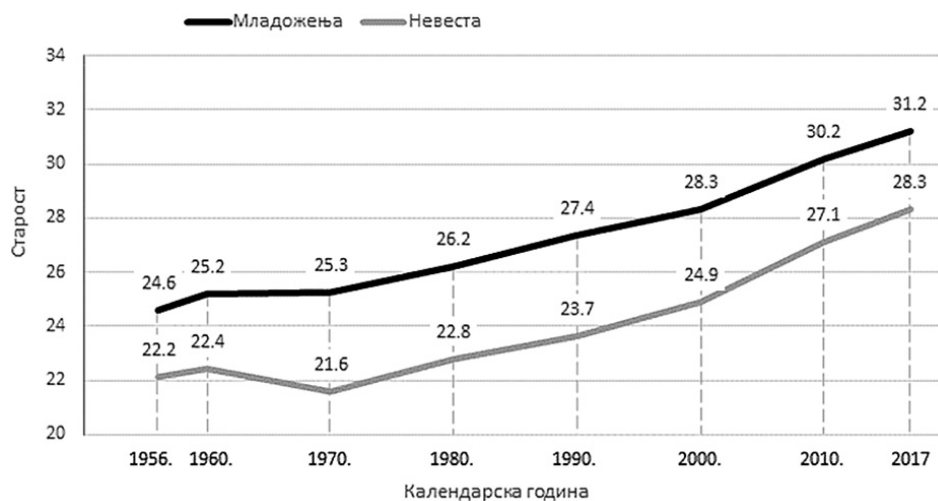
Прва фаза – период од 1956. до 1990. – пораст просечне старости израженији је код мушког него код женског становништва. Просечна старост младожења порасла је за 2,8 година (са 24,6 на 27,4 године), а невеста за 1,5 година (са 22,2 на 23,7 година);

Друга фаза – период од 1990. до 2017. – пораст просечне старости израженији је код женског него код мушког становништва. Просечна старост невеста порасла је за 4,7 година (са 23,7 на 28,3 године), а младожења за 3,9 година (са 27,4 на 31,2 године).

³ У раду ће се термини: нежењени/неудате, никада жењени/удаване, лица ван брака, лица која никада нису склапала брак и сл. увек односити на поменути контингент (лица која никада нису склапала брак нити су у тренутку Пописа 2011. год. живела у ванбрачној заједници).

⁴ Сви анализирани подаци, и демографске и пописне статистике, односе се на територију Републике Србије без Косова и Метохије. Пописни подаци за општине Бујановац и Прешево односе се само на пописано становништво.

⁵ Различити старосни модели уласка у брак могу се третирати као остатак традиционалног културолошког обрасца. У савременом друштву рационалност ове норме се значајно изгубила иако се инерција њеног утицаја на понашање и даље препознаје, иако све мање [Петровић 2006].

Графикон 1. Просечне године старости при закључењу првог брака, 1956–2017.

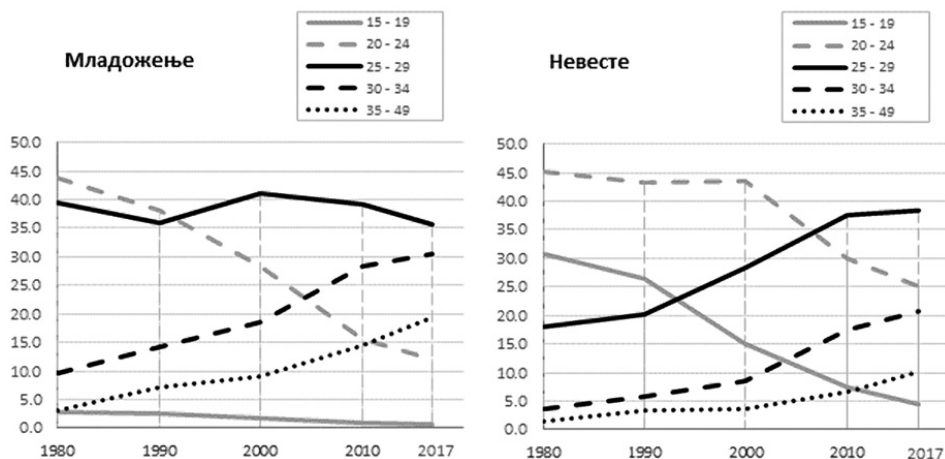
Извор: Демографска статистика [РЗС, 2011. и 2018]

Напомена: Подаци за период 1956–1990. израчунати су преко аритметичке средине података за Војводину и Централну Србију

Уочени тренд осликава да је одлагање брака посебно присутно и „убрзано” на прелазу између два века и у најновијем периоду, што оставља простор за истраживање утицаја друштвене кризе и институционалних оквира на одлагање брака. Према последњим доступним подацима, 2017. године, у Србији је при закључењу првог брака младожења од невесте у просеку био старији скоро три године. Највиша просечна старост, и међу младожењама и међу невестама, забележена је у Београдском региону, у којем су младожење у просеку биле старости 32,4 године, а невесте 29,8 година. У Региону Војводине старост је код оба пола истоветна републичком просеку, док у регионима Јужне и Источне Србије и Шумадије и Западне Србије младожење и невесте први брак склапају раније него што је то на нивоу Републике. Иако су младожење у 2017. године у просеку биле најмлађе у Региону Јужне и Источне Србије (30,5 година), а невесте у Региону Шумадије и Западне Србије (27,5 година), у периоду 2011–2017. највећи пораст просечне старости забележен је међу невестама Региона Јужне и Источне Србије (са 26,4 на 27,6) што указује да феномен одлагања све више захвата и мање развијене регионе.

Одлагање брака јасно осликавају промене удела старосних група при склапању брака. Када је реч о закљученим првим браковима по старосним групама, према подацима демографске статистике, у периоду 1960–2017. највеће промене забележене су у млађим старосним групама (15–29 година). Међу младожењама, удео најмлађих (15–19 година) је већ 1980. године износио свега 2,9%, док је код невеста било потребно још без-

мало 30 година да први пут буде забележен удео мањи од 10% (2008). До 80-их година 20. века највећи број првих бракова, и код мушкараца и код жена, склапан је у оквиру старосне групе 20–24 година (око 45% укупног броја закључених првих бракова). У наредном периоду, најпре код мушког становништва (2000), а затим и код женског (2008), забележена је промена старосне групе у оквиру које је склапање првог брака најфреквентније (из старосне групе 20–24 година у старосну групу 25–29 година).

Графикон 2. Закључени први бракови, младожење и невесте по старосним групама (% у укупном броју закључених првих бракова), 1960–2017.

Извор: За период до 2010. године – Демографска статистика [РЗС, 2011], за 2017. годину – РЗС, посебан захтев

Иако је и 2017. највећи део младожења при склапању првог брака био старости 25–29 година, удео је у периоду 2000–2017. опао (са 41,7% на 35,6%), док је истовремено забележен пораст удела у старијим старосним групама (30–34 и 35–49). Према последњим подацима, сваки пети младожења је старости 35 до 49 година.

НЕОЖЕЊЕНЕ И НЕУДАТЕ ОСОБЕ СТАРОСТИ 35–49 ГОДИНА: ПОПИС 2011.

Кохортна анализа која укључује и кохабитације пружа реалан увид у популарност формалног и неформалног партнерства. Пописом из 2011. године, забележено је да у Србији неожењених лица старости 35–49 година има скоро дупло више него неудатих исте старости, те да је одлагање брака мушкараца израженије него код жена, што је вероватно везано за фертилни период и могућности репродукције, и (делимично тиме

условљене) родно-културне обрасце брачности⁶. У тренутку овог пописа, изван брака и кохабитације живело је 140.536 мушкараца и 72.825 жена старости 35–49 година, односно 67.711 више неожењених него неударних. С друге стране, када је у питању укупно становништво старости 35–49 година (1.447.848 особа) приметно је да не постоји родни јаз, однос броја мушкараца и жена је готово изједначен, чак и благо у корист жена (мушкарци чине 49,8% укупног становништва старости 35–49 година, тј. има свега 5.188 више жена него мушкараца).

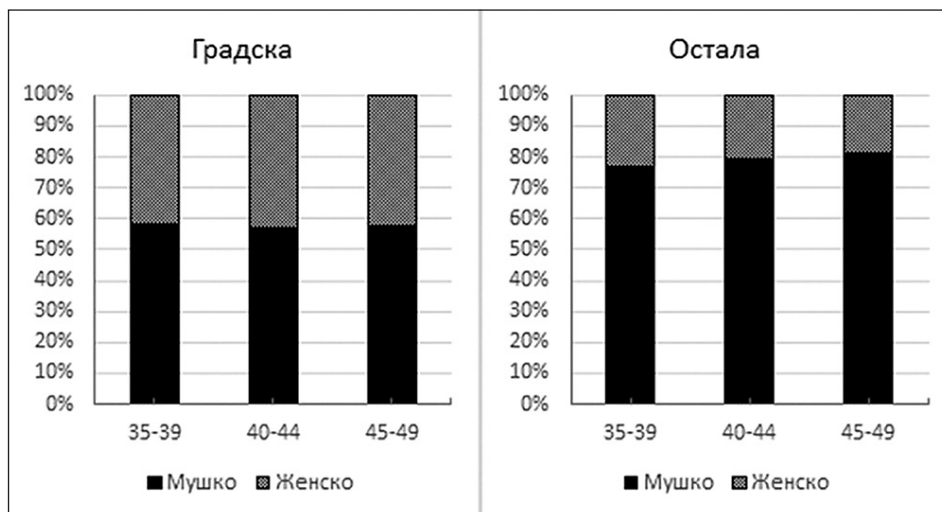
Већи удели неожењених него неударних регистровани су унутар свих региона (НУТС2), али су приметне велике разлике према типу насеља. Полни дисбаланс је у свим регионима израженији у осталим него у градским насељима. На нивоу Републике, у градским насељима мушкарци чине 57,7%, а у осталим насељима чак 78,8% лица која никада нису склопила брак. Посматрано према типу насеља, полни дисбаланс је најизраженији у осталим насељима Региона Јужне и Источне Србије (82,9% неожењених према 17,1% неударних), а најмање изражен, готово занемарљив, у градским насељима Београдског региона (51,3% неожењених према 48,7% неударних). Овакава регионалност удела говори у прилог тезе откривене у претходном истраживању – да брачност може послужити као индикатор социоекономске (не)развијености, али уз пажљиво анализирање осталих фактора локалне средине. Иако је однос неожењених и неударних једино у Београдском региону повољнији од републичког просека и у Београду је у осталим насељима забележена велика разлика у односу неожењених и неударних (70,9% неожењених према 29,1% неударних).

На неопходност детаљније и комплексније анализе ових дистинкција упућује анализа полне структуре лица ван брака старости 35–49 година према петогодишњим старосним групама. Приметна је блага разлика према типу насеља. Док је код градских насеља удео мушкараца скоро истоветан у свим старосним групама, код осталих насеља удео мушкараца са старашћу расте (Графикон 3) и може представљати увод у целибат, односно одустајање од брака. Брак и кохабитације се у осталим (сеоским) насељима започињу раније, па би могућност истраживања позадине неженства у посматраној старосној групи, вољног или невољног, открила додатне диференцијације сеоског и градског становништва. У недостатку институционалне подршке, важну улогу имају породичне подршке у којима су, такође, евидентне рурално-урбане разлике интергенерацијских односа.

У процентној заступљености лица старости 35–49 година, која никада нису склопила брак присутне су разлике према полу, старости и типу насеља. Посматрано по старосним групама, удели лица ван брака већи су код мушкараца него код жена у свим регионима и у градским и у сеоским срединама. Резултати анализе показују да постоји родно различит рурално-урбани модел одлагања брака – удели неожењених виши су у

⁶ Б. Станковић [2014] констатује да је у овом старосном распону и највећи удео кохабитаната међу мушком популацијом, односно да је неформално партнерство након тих година старости у паду.

руралним него у градским срединама, док је код женског становништва овај патерн обрнат (Табела 1).

Графикон 3. Полна структура становништва које никада није склопило брак према старосним групама и типу насеља (Попис 2011)

Извор: РЗС, посебна обрада података Пописа 2011.

Табела 1. Лица која нису склапала брак према старости, полу и типу насеља, у % (Попис 2011)

Градска	Мушкарци			Жене		
	35-39	40-44	45-49	35-39	40-44	45-49
Република Србија	23,5	16,3	12,4	16,2	11,6	8,3
Београдски регион	26,6	18,4	13,4	22,2	16,7	12,0
Регион Војводине	22,9	16,8	13,7	14,4	10,1	7,4
Регион Шумадије и Западне Србије	21,6	14,7	11,1	13,4	9,2	7,0
Регион Јужне и Источне Србије	21,5	14,0	10,7	11,5	7,7	5,4
Остала	Мушкарци			Жене		
	35-39	40-44	45-49	35-39	40-44	45-49
Република Србија	27,2	21,5	18,1	9,0	6,1	4,5
Београдски регион	24,3	18,0	15,0	12,3	7,7	4,6
Регион Војводине	28,2	22,0	18,2	10,2	7,1	5,2
Регион Шумадије и Западне Србије	28,1	22,9	19,6	8,5	5,9	4,5
Регион Јужне и Источне Србије	26,3	20,3	17,0	6,8	4,4	3,8

Извор: РЗС, посебна обрада података Пописа из 2011.

Посматрано по регионима, када је реч о градским срединама, у свим старосним групама највиши удели неударних и нежењених су у Београдском региону, а најнижи у Региону Јужне и Источне Србије. За разлику од тога, у сеоским срединама, у свим старосним групама, најнижи удели нежењених забележени су у Београдском региону, а неударних у Региону Јужне и Источне Србије. Највиши удели нежења су у регионима Војводине и Шумадије и Западне Србије, а неударних у регионима Београда и Војводине. Очито је да иза ових података стоји регионално различит темпо породичних транзиција, као и специфичности средина у којима се одвијају, демографског карактера (степен урбаности, ниво образовања, доминантних вероисповести, полни (дис)баланси, старосна структура) и недемографског карактера (стамбени услови, родне асиметрије, подршка сродника итд.). Све ове специфичности се квалификују као фактори диференцијације у потенцијалним квалитативним истраживањима, како би се испитала спрега и снага њиховог утицаја. То је посебно значајно за објашњавање уочених контроверзи. Једна од њих је да ако се посматрају сви региони по старости, полу и типу насеља, и највиши и најнижи удео забележен је у руралним срединама. Најнижи удео лица ван брака забележен је међу женама руралних средина старости 45–49 година Региона Јужне и Источне Србије (3,8%), а највиши међу мушкарцима руралних средина старости 35–39 година Региона Војводине (28,2%).

Према последњем попису, у свих 168 општина Републике Србије у старосној групи 35–49 година, постоји родни јаз у корист нежењених наспрам неударних. Распон удела мушкараца ове старости који се никада нису женили креће се од 49,1% (Општина Црна Трава) до 11,8% (Општина Нови Пазар), а жена које се никада нису удавале од 24,1% (Општина Стари Град) до 2,7% (Општина Житорађа).

ЗАКЉУЧАК

Одлагање брака мушког становништва у Србији је сложен феномен који је показао битне диференцијације, како у односу на исти феномен код супротног пола, тако и по свим анализираним обележјима. Тако се одлагање склапања првог брака, па најчешће и родитељства, разликује у урбаним и руралним срединама. У руралним срединама и код мушкараца и код жена одлагање је израженије уколико се посматра у оквиру старосне групе 35–49 година, али је више нежењених него неударних. С друге стране, отвара се могућност да се за додатна истраживања у руралним насељима доња старосна граница спусти, како би се детектовале оне партнерске заједнице које се успостављају раније него у граду. Тиме се отвара теза о дуалности одлагања брака у граду и селу. Одлагање брака у Србији не може се свести у типичне оквире Друге демографске транзиције ни код мушког, нити код женског становништва. Експлорација овог истраживања отворила је питање да ли исти фактори делују на одлагање склапања првог брака на исти начин код оба пола, и колики је значај родних разлика овог феномена за реализацију репродукције у сеоским и урбаним крајевима. Колико су биолошки фактори репродукције уткани

у уочене обрасце одлагања брака и интимне доживљаје о граници пролонгирања партнерства, а колико су их трансформисале нове социјалне норме? Регионалне диспропорције откривају утицаје социјалних контекста мањих средина и вишеузрочност, варирање удела нежењених и неудатих, али и велику постојаност разлике у просечној старости између невеста и младожења. Нови „стил брачности” и одлагање брака из најновијег периода, које је витална статистика већ забележила, тек ће у наредном попису становништва показати свој одраз на брачној структури становништва. Однос омладине према браку и репродукцији евидентиран у социолошким истраживањима почетком 21. века указује на померање уверења када треба склопити брак ка старијим годинама, нормативно прихватање кохабитација али давање предности брачном суживоту [Томановић и Станојевић 2015] што наговештава даљи тренд одлагања брака, али не и одустајање од њега.

Феномен одлагања уласка у први брак је очигледно много комплекснији од устаљеног тумачења и, готово по правилу, везивања само за женско становништво при анализи одлагања рађања првог детета. Потребне су детаљније анализе које ће додатно осветлити факторе који утичу на одлагање, а они су, чини се, мање јасни када се ради о мушком становништву.

ЗАХВАЛНОСТ

Овај чланак настао је као резултат рада на пројекту „Истраживање демографских феномена у функцији јавних политика у Србији” – број III 47006, који је финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Муцић, Марија и Мирјана Деведић (2018). Полни дисбаланс становништва – индикатор демографских перспектива и социоекономског развоја. У: *Локална самоуправа у њланирању и уређењу њросѝора и насеља: ѝемајски зборник радова VII научно-сѝручног скуђа са међународним учешћем „Локална самоуправа у њланирању и уређењу њросѝора и насеља: генезе и ѝерсѝекѝиве њросѝорног развоја”*. (стр. 591 – 596). Београд: Асоцијација просторних планера Србије и Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Пенев, Горан и Биљана Станковић (2010). Ванбрачна рађања и ванбрачне заједнице између маргинализације и модернизације. *Демографски ѝреглед*, 10(37): 1–4.
- Петровић, Мина (2006). Брачност становништва. У: *Сѝановнишѝтво и домаћинсѝтва Србије ѝрема ѝојису 2002. године* (ур. Г. Пенев). Београд: Републички завод за статистику; Институт друштвених наука; Центар за демографска истраживања и Друштво демографа Србије, 139–153.
- Републички завод за статистику (2011). *Демографска сѝајисѝѝика у Рејублицѝи Србији, 2010*. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику (2011). Посебна обрада података Пописа 2011. године.
- Републички завод за статистику (2018). *Демографска сѝајисѝѝика у Рејублицѝи Србији, 2017*. Београд.
- Станковић, Биљана (2015). Брачност становништва. У: *Појѝулација Србије ѝочетком 21. века* (ур. В. Никитовић). Београд: Републички завод за статистику Србије, 195–218.

- Bobić, Mirjana i Jelisaveta Vukelić (2011). Deblokada „druge demografske tranzicije”? *Sociologija*, 53(2): 149–176.
- Petrović, Mina (2010). Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija? *Stanovništvo*, 1: 53–78. (DOI: 10.2298/STNV1101053P).
- Stanković, Biljana i Goran Penev (2010). Trendovi vanbračnih rađanja u Srbiji u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka u širem evropskom kontekstu. *Stanovništvo*, 1: 1–24. (UDK: 055.623(497.11+4)“1950-2008”).
- Stanković, Biljana (2014). Consensual unions in Serbia: 2011 census results. *Matica Srpska Social Sciences Quarterly / Зборник Матинце српске за друшћивене науке*, 148: 421–432.
- Van De Kaa, Dirk J. (2002). The idea of a second demographic transition in industrialized countries. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, 29 January.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Tomanović, Smiljka i Dragan Stanojević (2015). Mladi u Srbiji 2015: stanja, opažanja, verovanja i nadanja. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, SeConS grupa za razvojnu inicijativu. Dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12065.pdf>. Pristupljeno: 30. 9. 2018.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

MARRIAGE POSTPONEMENT WITH MALE POPULATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

by

MARIJA MUCIĆ

Statistical Office of the Republic of Serbia
Milana Rakića 5, Belgrade, Serbia
marija.s.mucic@gmail.com

MIRJANA DEVEDŽIĆ

University of Belgrade, Faculty of Geography
Studentski Trg 3/III, Belgrade, Serbia
mdevedzic@gmail.com

SUMMARY: Postponement of the first marriage is most often associated with postponement of births and decline of fertility, and in research, almost as a rule, the focus is put on female population. Postponement of marriage is characteristic for both sexes, and the aim of this paper is to perceive this phenomenon from the “male angle”. The focus of the analysis is put on the male population of two age groups, 35 to 49 and 40 to 49 years that never married. The prevalence of the phenomenon of postponement of first marriage among the male population is explored, the rural-urban model is determined and compared with the characteristics of this phenomenon of the opposite sex. The 2011 Census data at the level of NUTS2 regions was analysed. The results show that there is a gender-different rural-urban model of marriage postponement. The shares of unmarried women are higher in urban than in rural areas, while this pattern is reversed in the male population.

KEYWORDS: marriage postponement, unmarried men, rural/urban, regions, Serbia